

to je knjiga »Položaj žene u Dubrovniku u XIII i XIV veku« važna ne samo zbog obilja iznesenih podataka, već i zato što nam daje uvid u koncepcije historičara i interese koji su nam donedavno bili potpuno nepoznati.

Ivo Goldstein

ROBERT LOPEZ, *ROĐENJE EVROPE*, Zagreb 1978.

Izdavačko poduzeće »Školska knjiga« objavilo je 1978. prijevod knjige Roberta Lopeza »Rođenje Evrope« (u originalu: *La nascita dell'Europa, Secoli V—XIV*). Djelo predstavlja sintezu, ali ne evropske povijesti u cjelini, kako bi se moglo zaključiti iz naslova, nego samo zapadnoevropske. I sam se autor u uvodu ogradio od naslova ističući da bi za njega bio prevelik zadatak prikazati povijest čitave Evrope, pa da će zato sa žaljenjem isključiti pravoslavni dio kontinenta i ograničiti se na katolički. No iz teksta se vidi da to nije bilo jedino ograničenje, jer je autor, u većoj ili manjoj mjeri, zaobišao sve one slavenske zemlje koje bi po navedenom kriteriju ipak trebale biti obuhvaćene. Isti je slučaj s Mađarskom. Ta pojava, dakako, nije značajna samo za Lopezovu knjigu. Ni u mnogim drugim sintezama, kako onima koje su kod nas objavljene, tako i onima koje to nisu, slavenska povijest, a osobito južnoslavenska, obično se zaobilazi. Međutim moramo priznati da bismo teško zbog toga mogli optuživati autore tih djela, s obzirom na to da im ni sami nismo pružili mogućnost da bolje upoznaju našu prošlost. Posljednju povijest Hrvata do XII st. na nekom stranom jeziku objavio je Ferdo Šišić na početku stoljeća.¹ Pa i djelo F. Dvornika o Slavenima,² ionako nedostatno, potpuno je zastarjelo. Naši susjedi Mađari učinili su mnogo više na prezentiranju svojih znanstvenih dostignuća tuđim historiografijama stalinim prevodenjem kako pojedinih rasprava, tako i većih djela. No, to je tek jedan od problema koji se nameću prilikom čitanja ove knjige, a i taj je više organizacijske prirode negoli znanstvene.

Lopez počinje svoju sintezu prikazom stanja potkraj antike, dakle vremena prelaska iz starog u novo doba. On ograničava zemljopisno područje svog istraživanja uglavnom na mediteranske obale, naglašavajući važnost Sredozemlja za povijest Rimskog carstva. Ono je bilo glavna arterija države i prirodno središte antičkog svijeta. Tek arapskim provalama ono će se od srca Evrope pretvoriti u njezinu južnu granicu, te će početi razdvajati umjesto spajati suprotne obale.

Lopez posvećuje veliku pažnju zemljopisnim i klimatskim uvjetima povijesnog razvoja, povezujući ih tijesno s poljoprivredom i saobraćajem. I opet baca težište na zemljom siromašne sredozemne obale i latifundije Italije i sjeverne Afrike, zanemarujući ostale dijelove Carstva.

Gradovi u Lopezovoj koncepciji evropske povijesti imaju posebno mjesto. Iako je njihova uloga u kasnom Carstvu stagnirala, a zatim gotovo potpuno nestala, ipak su oni poslužili kao konzervatori nekih aspekata rimske civilizacije, osobito

¹ F. Šišić, *Geschichte der Kroaten*, Zagreb 1917.

² Francis Dvornik, *Les Slaves*, Paris 1970 (1. izdanje: *The Slaves, their early history and civilization*, Boston 1956). Izdanje sadrži bogat popis literature na neslavenskim jezicima, među kojima su i radovi nekih naših historičara. Uza svu iscrpnost opaža se izostanak Smičiklasova zbornika, iako su i djela te vrste navedena. Zanimljivo je također da djelo sadrži popise svih slavenskih dinastija osim — Trpimirovića.

trgovine. Vremenom će, na početku razvijenoga srednjeg vijeka, dobiti u evropskom razdoblju dominantnu ulogu.

Demografski faktor nije, možda, detaljno obrađen, ali mu time nije umanjena uloga u izgradnji nove Evrope. Na njega su utjecale velike epidemije, kronična neishranjenost tadašnjeg svijeta, donekle i ratovi, ali se ni celibat ne smije odbaciti kao značajan faktor u kočenju demografskog rasta. Kako Lopez ističe, bilo je u tadašnjoj Evropi crkvenih redova koji su imali više članova nego neka kraljevstva podanika.

Možda najuspjeliji dijelovi knjige, osim onih o usponu gradova, jesu poglavlja u kojima autor govori o, kako je to i sam nazvao, novom poletu misli. Nije riječ samo o jednom razdoblju, nego o nekoliko faza u razvoju umjetnosti, znanosti i filozofije koje su tvorile kulturnu prošlost Evrope od vremena karolinške obnove do renesanse 12. i 13. stoljeća.

Iako Lopez obuhvaća sve najznačajnije aspekte srednjovjekovnog razvoja, ipak se ne bismo mogli u svemu složiti s koncepcijom njegova djela. Građeci sliku evropskog svijeta u radanju, poslužio se kao i mnogi drugi historičari prilikom sličnih pokušaja tzv. »sistemom ladica«, odvajajući pri tom različita područja ljudske djelatnosti jedno od drugoga. Time nije pružio pravu sliku srednjovjekovnog života u kojem su se vjera i trgovina, kultura i politika međusobno jače isprepletali nego što je ovdje prikazano.

Posebna značajka knjige je pokušaj povezivanja evropske i azijske povijesti. Katkada to Lopez čini samo radi kompariranja, katkada nastoji prikazati i određene međuovisnosti. Takvo povezivanje Evrope i Kine djeluje na trenutke pomalo isforsirano, ali ne i nezanimljivo. U svakom slučaju tvori novi način gledanja na prošlost, pretvarajući povijest razdoblja koje nazivamo srednjim vijekom u neku vrstu »hemisferske« povijesti. To svakako ne čini bez razloga i određenih osnova.

Pred nas se kao posebni metodološki problem postavlja upotreba Lopezove knjige u našoj historiografiji.

Vjerojatno je jedno od osnovnih pitanja koje sebi historičar zadaje povezivanje nacionalne povijesti s općom. To je posebni problem za »male« narode koji nisu sudjelovali u stvaranju evropske ili svjetske povijesti na tako reprezentativan način kao neke vodeće evropske nacije, pa se u prikazima evropske povijesti na njih zaboravlja ili im se daje sasvim sporedna uloga, ne pokušavajući uopće valorizirati njihov doprinos općem razvoju. U takvom je položaju i povijest hrvatskog naroda, pa i svih ostalih južnoslavenskih, a i balkanskih naroda. Iznimke su među njima samo oni narodi koji su u dužem ili kraćem periodu uspjeli utjecati na političke ili kulturne prilike šireg područja na najreprezentativniji način (npr. Srbi u vrijeme Dušanova carstva, Mađari u vrijeme naseljavanja i sl.).

Problem nije nov, a rješenje može po prilici glasiti ovako: opća povijest može se pisati bez poznavanja povijesti nekog malog naroda, ali ne i obratno. Lopez je mogao stvoriti sintezu a da nije pročitao nešto o povijesti npr. Dalmacije. Druga je stvar koliko se povijest malih naroda može pri stvaranju sinteze preskakati.

No, problem se može postaviti i drugačije: koliko treba ulaziti u opću povijest da bi se mogla bolje upoznati nacionalna? Je li potrebno poznavati detaljno cjelokupnost evropskog razvoja, pa i šireg, da bi se moglo pisati o hrvatskoj povijesti u okvirima unutar kojih se mora smjestiti? To bi, dakako, bilo za pojedinca nemoguće, prvenstveno zbog obilja podataka kojima bi morao baratati. Zato preostaje samo mogućnost ograničavanja historičareva rada na određena područja ili vremenska razdoblja unutar srednjeg vijeka. Time bi se olakšalo ulaženje u srž problema upoznavanjem situacije u drugim zemljopisnim područjima ili kod drugih naroda. Koja bi to područja ili narodi bili, ovisi dakako o problemu koji se obrađuje. Evropska povijest u cjelini uglavnom nije relevantna za hrvatsku, osim katkada

zbog političkih, rjeđe društvenih ili ekonomskih okvira koje nameće. Pa ni povijest nama susjednih naroda nije u svako vrijeme ni u svakom području (ne zemljopisnom nego sadržajnom) igrala jednaku ulogu u našoj prošlosti. Govorimo li o usponu gradova, mogli bismo smjestiti u zajednički okvir Slavoniju i dijelove Mađarske, govorimo li o trgovini, Slavoniju i slovenske zemlje orijentirane prema Srednjoj Evropi, govorimo li o kulturi, Slavoniju i ostale hrvatske zemlje. Okviri se, dakle, mijenjaju za neku hrvatsku pokrajinu ovisno o predmetu istraživanja, te se uz to mijenja i povezanost hrvatske povijesti s razvojem u susjednih naroda i preko njih s opće evropskim. Pri tom se moramo zapitati: što je to zapravo opća povijest Evrope, koliko je ona u srednjem vijeku postojala i da li ju je moguće stvoriti ako nije postojala. To pitanje je vezano direktno uz Lopezovu knjigu, jer je očito da se autor ogradio od pisanja povijesti onog dijela Evrope koji se nalazio pod utjecajem Bizanta upravo zbog malog broja zajedničkih problema i pojava. Ponekad se čak i povezivanje Sjeverne, Zapadne i Južne Evrope u jednu cjelinu čini izvještačenim. Može se, dakle, dovesti u pitanje ne samo postojanje opće povijesti svijeta, nego i pojedinih većih regija u kojima je pojam zajedništva s obzirom na intenzitet i teritorijalni opseg nestalan. Pojam Evropa mijenja se s kriterijima koje primjenjujemo za njegovo formuliranje.

No unatoč nedostacima koji nisu značajni samo za ovu sintezu, »Rođenje Evrope« obiluje idejama koje bi mogle i trebale dati poticaj našoj historiografiji u njenom daljnjem radu. Lopez ne daje gotove recepte koje bismo mogli primijeniti i na rješenje problema u našoj prošlosti, ali zacijelo daje dobru polaznu točku za njihovo rasvjetljavanje.

U našoj historiografiji obrađivana su ponajprije pitanja razvoja i uloge gradova, kontinuiteta antičke kulture i civilizacije, feudalizma, pravnih odnosa, agrara i druga. Iako mnoge probleme iz tih područja smatramo danas riješenima, ipak bismo uz pomoć najnovijih dostignuća zapadnoevropske historiografije mogli na njih baciti novo svjetlo. Na žalost, komparativna metoda kojom bismo se u tom slučaju trebali služiti nije u našoj historiografiji do sada dovoljno primjenjivana. Rijetki su historičari koji nastoje tuđim izvorima ozvučiti tišinu domaćih, kad je to, dakako, moguće.

Drugu i zanimljiviju grupu pitanja čine ona kojima se kod nas nitko ili rijetko tko bavio. U nju ulazi, na pr. povijest demografskog razvoja, kod nas zanemarena, a prema Lopezu jedna od ključnih odrednica evropskog razvoja. Demografske promjene omogućavaju državama ekspanziju ili uzrokuju stagnaciju, utječu na trgovinu i poljoprivredu, kulturu i politiku. Naša znanja o gustoći naseljenosti naših zemalja, o kolonizaciji i intenzitetu migracija, o demografskim promjenama u srednjem vijeku minimalna su, a upravo Lopez ukazuje na neophodnost poznavanja činjenica te vrste u rješavanju cjelokupne naše prošlosti.

Povijest agrara nije u nas nepoznata, ali je još uvijek, s obzirom na svoju važnost, zapostavljena. Kakva su naša znanja o prošlosti sela, njegovoj strukturi (ne samo društvenoj), o životu stanovnika? Na to se prirodno nadovezuje i istraživanje prehrane stanovništva, problem koji je Lopez samo dotakao, ali mu je istakao značenje. Način prehrane utjecao je ne samo na demografiju i ekonomiju, nego i na odnose ljudi prema prirodnoj okolini, čije posljedice danas intenzivno osjećamo. Za proučavanje povijesti sela ne možemo se služiti samo rezultatima rada historičara, već moramo uzeti u obzir i dostignuća drugih disciplina kao što su arheologija, etnologija i zemljopis. No i interdisciplinarno proučavanje prošlosti, kao i komparativno, kod nas je zapostavljeno, iako je očigledno da se u suvremenoj historiografiji ne može mimoći.

Usko je s proučavanjem demografije vezano i istraživanje povijesti medicine. Ono je, kako Lopez ističe, novost i u razvijenijim historiografijama, ali je ipak

i do sada dalo zanimljivih rezultata i objašnjenja, osobito s obzirom na velike epidemije, njihovo širenje i intenzitet.

Pojam historijske geografije kod nas se uglavnom svodi na opisivanje historijskih granica, rjeđe ostalih čovjekovih intervencija unutar prostora u kojem živi. To se donekle poklapa s drugim neistraženim područjem — ekonomskom geografijom. Međutim, klimatske prilike i njihove promjene nisu privukle pažnju naših znanstvenika, pa o njihovom utjecaju u prošlosti ne znamo ništa. A da je njihova uloga bila itekako velika, svjedoči značenje koje im Lopez daje. Njemu se, dakako, može prigovoriti da je utjecaj prirodnih elemenata na čovjeka i njegovu djelatnost preuveličao, ali se time ne poriče da su oni jedan od presudnih faktora te djelatnosti. Čovjek je oduvijek ovisio o biljnom i životinjskom svijetu, o tokovima rijeka i rasprostranjenosti šuma. Istina je da ih je oduvijek nastojao podvrći svojoj vlasti, ali je istina i to da je svoj život morao prilagođavati zatečenim uvjetima.

Poseban problem predstavlja istraživanje naše kulturne baštine i njezino uklaпанje u cjelovitost naše prošlosti. Iako na tom polju rade stručnjaci različitih disciplina, suradnja među njima je minimalna, pa još ne možemo odgovoriti na pitanje: što je zapravo naša srednjovjekovna kultura? Je li ona preuzeta sa Zapada ili je nešto samosvojno? Na koji se način umjetnička djela uklapaju u svakodnevni život? Lopez promatra duhovne tvorevine srednjovjekovne civilizacije na neki način kao krunu svega stvorenog, ali ih pri tom ne odvađa od ostalih pojava. One su početak i kraj. Tumačiti ih treba iz svakodnevne djelatnosti, ali i njihovom pomoći objasniti te iste djelatnosti. Zato treba umjetnička djela, bez obzira da li likovna ili književna, vrednovati ne samo s estetskog, nego i s historijskog stajališta. Tek tada ćemo ih moći uklopiti u sliku srednjeg vijeka, sliku koja će time dobiti i treću dimenziju.

Time, dakako, nisu iscrpljene sve teme koje nam Lopez, a i suvremene historiografije u cjelini, nude. Tu su pitanja razvojne dinamike, pretapanja struktura i njihove promjene, koncepcija pisanja sinteza i pogled na prošlost u cjelosti.

Lopezova je knjiga nepresušan izvor ideja svakom povjesničaru srednjovjekovne povijesti, ili bi to barem trebala biti. Poticaj koji bi trebala dati našoj historiografiji morao bi se prenijeti i na ostale znanosti koje se bave proučavanjem prošlosti. Osim toga, ona nameće potrebu suradnje svih tih znanosti, dakle interdisciplinarno proučavanje povijesti, ali i komparativni pristup, odnosno proučavanje i prihvaćanje ili korigiranje rezultata ostalih historiografija. Lopezovo »Rođenje Evrope« nije jedino djelo koje daje takve poticaje, čak niti jedino među onima koja su u nas prevedena. Ali i ono je dovoljno da oslika stanje historiografije na Zapadu i ukaže na razlike između suvremene i tradicionalne povijesne znanosti, kao i na probleme kojima bismo se trebali više pozabaviti.

Neven Budak

SIR STEVEN RUNCIMAN, THE BYZANTINE THEOCRACY. CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS. Cambridge 1977, str. 197.

Da bi se legalizirali pred svojim podanicima, suparnicima ili neprijateljima, vladari su često svoju vlast temeljili na religioznoj osnovi, na vjerovanju da je njihovo kraljevstvo ili carstvo vjeran odraz kraljevstva nebeskog. Zato se vladar predstavljao kao emanacija Boga ili njegov predstavnik na zemlji, čovjek kojem je Bog naredio da se brine za njegove ljude.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva: Savez povijesnih društava Hrvatske,
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretpiate i narudžbe šaljite na adresu: Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb,
Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad
SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — rujan, 1982.